

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde Etnik Azınlık Olarak Romanlar

Serap YOLCU YAVUZ*

Özet

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Balkan coğrafyasında bulunan ülkeler içinde bölgede yaşayan bütün etnik ve dini grupların neredeyse tamamını barındırması bakımından oldukça dikkat çekici bir örnektir. Bu kadar fazla etnik gruba ev sahipliği yapması ülkeyi özellikle azınlık hakları bakımından önemli hale getirmektedir. Bu makalede Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin etnik azınlıklarından biri olan Romanların ülke içindeki konumlarının genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Bu bağlamda ülkenin anayasal çerçevesi içerisinde azınlık olarak Romanların durumu eğitim olanaklarından siyasal örgütlenme becerilerine kadar uzanan geniş bir yelpazede incelenmeye çalışılmıştır. Makalede, Makedonyalı Romanlarla yapılan yüz yüze mülakatların yanında bölge üzerine yazılan kitaplar, makaleler ve bu ülkede azınlık hakları üzerine faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin raporları kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Makedonya, Etnik Azınlık, Roman, Ohri Çerçeve Anlaşması

Romani People as an Ethnic Minority in the Republic of North Macedonia

Abstract

The Republic of North Macedonia is a strikingly unique Balkan country that is home to almost all ethnic and religious groups in the region. This patchwork structure places the country under the spotlight, particularly in terms of minority rights. This article provides an overview of the Romani people's position in the Republic of North Macedonia as one of the most important ethnic minorities in the country. Romani people's living standards, from education opportunities to the political organizational rights, were evaluated due to their minority status in the constitution. In addition to face-to-face interviews with the Macedonian Romani people, this research work also cited books and articles on the region and reports by local non-governmental organizations working on minority rights.

Keywords: Macedonia, Ethnic Minority, Romani People, Ohrid Framework Agreement

Giriş

Makedonya, Soğuk Savaş'ın ardından dünyadaki gelişmelere koşut olarak 1991 yılında Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu süreçte Yugoslavya'dan çatışmasız ayrılan ülkelere birisi olmuştur. Birleşmiş Milletler Makedonya'yı 1993 yılında Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti (FYROM) adıyla tanımıştır. Ancak 1991 sonrasında bazı ülke ve örgütler "Makedonya Cumhuriyeti" adına şiddetle itiraz etmişlerdir. Bu bağlamda özellikle Yunanistan 2019 yılında ülkenin adı "Kuzey Makedonya Cumhuriyeti" olarak değiştirilinceye kadar söz konusu isme itirazını uluslararası camiada gündemde tutmuştur. Ancak ülkenin tek sorunu sadece bundan ibaret değildir. Makedonya'nın en önemli meselesi ülkede yaşayan etnik grupların karşılaştığı sorunlara çözüm bulmaktır. Özellikle Kosova Savaşı'ndan sonra (1999) Makedonya'ya göç eden Arnavutlar etnik sorunların daha da katmerlenmesine yol açmıştır. Sonuçta bu sorun Ohri Çerçeve Anlaşması (2001) ile bir çözüme kavuşturulmuştur. Ancak bu anlaşma, Arnavutlar için bir takım haklar getirirken diğer azınlıklar bunlardan mahrum kalmıştır. Örneğin Arnavutlar bu anlaşmadan sonra ülkede yaşayan diğer azınlıklara göre daha iyi bir temsil hakkına kavuşmuşlardır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Öğretim Üyesi, E-mektup: serapyolcu@trakya.edu.tr

Ancak genelde ülkede yaşayan diğer etnik azınlıklar özelde ise Romanlar bundan bekledikleri faydayı sağlayamamışlardır.¹ Romanlar, Makedonya'da hem en küçük hem de ekonomik olarak en dezavantajlı azınlıktır. Bu durum talep ettikleri bazı hakları elde etmede önemli bir engel oluşturmaktadır.

Bu çalışmada Romanların, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti içerisindeki konumlarının genel bir değerlendirmesi yapılacaktır. Bu bağlamda ülkenin anayasal çerçevesi içerisinde azınlık olarak Romanların durumu eğitim olanaklarından siyasal örgütlenme becerilerine kadar uzanan geniş bir yelpazede incelenmeye çalışılacaktır. Bu çalışmada Makedonyalı Romanlarla yapılan yüz yüze mülakatların yanında bölge üzerine yazılan kitaplar, makaleler ve bu ülkede faaliyet gösteren azınlık hakları üzerine çalışan sivil toplum örgütlerinin raporları kullanılacaktır.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Anayasası ve Ohri Çerçeve Anlaşması'nda Azınlık Hakları

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, kuvvetler ayrılığı ilkesine dayalı parlamenter demokrasi ile yönetilmektedir. Kuzey Makedonya Anayasası'nın Birinci Maddesi'nin Birinci Fıkrası'na göre; "Makedonya bağımsız, egemen ve demokratik bir hukuk devletidir."² Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde 1946, 1963, 1974 ve 1991 yıllarında olmak üzere dört kez anayasa yapılmıştır. Ancak söz konusu anayasalar azınlık hakları açısından değerlendirilecek olursa 1974 Anayasası'nın önemli bir yeri olduğu görülecektir. 1974 Anayasası azınlıkları üç sınıfa ayırarak tarif etmektedir. Buna göre Makedonlar "ulus", Arnavut ve Türkler "milliyet", geriye kalan azınlıklar ise "etnik gruplar" olarak tanımlanmaktadır. Anayasanın birinci bölümünün ilk maddesinde, Sosyalist Makedonya Cumhuriyeti'nin Makedon ulusu, Arnavut ve Türk milliyetlerine aidiyetinin vurgulanmasının yanında, söz konusu grupların her yönden birbirlerine eşit oldukları ifade edilmektedir. Ayrıca eşitlik ilkesi gereği; Arnavut ve Türk milliyetlerinin Makedon ulusu ile aynı haklara sahip oldukları dile getirilerek, bütün milletlerin meclis ve belediyelerde eşit biçimde temsil edilecekleri belirtilmektedir.³

1991 Makedonya Anayasası'nın giriş bölümünde ise "Makedonya, Makedon halkının milli devletidir ve bu ülkede yaşayan Arnavut, Türk, Ulah, Rom ve diğer milliyet mensupları kanun önünde eşittir ve bunların Makedon halkıyla birlikte barış içinde yaşamaları sağlanır." ifadeleri yer almaktadır.⁴ Makedonya Anayasası'nın Sekizinci Maddesi ise ülkede yaşayan her milletin; etnik, kültürel, dilsel ve dini kimliklerini garanti altına almaktadır. Anayasa'nın 48. Maddesi'nde, ülkedeki bütün milletlerin; kendi kimlik ve milli vasıflarını serbestçe ifade edebilme, koruma ve geliştirme hakları güvence altına alınmıştır. Ayrıca azınlıklara bu amaçları gerçekleştirebilmeleri için kültür, sanat ve bilimsel

¹ Dalkılıç, Mehmet, "2001 Ohri Çerçeve Anlaşması Sonrası Makedonya'da Sürdürülebilir Etnik Barış Ve Politik Bütünlük Sağlanması Bağlamında Türkiye'nin Rolü", Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 1, 2018, s. 92.

² Constitution of the Republic of Macedonia, https://www.sobranie.mk/the-constitution-of-the-republic-of-macedonia-ns_article-constitution-of-the-republic-of-north-macedonia.nsp, (12.06.2020).

³ Shasivari, Jeton, "The Past and The Present of the Constitutional Systems of The Republic of Macedonia in Terms of The Position of Albanians", European Scientific Journal, June 2013, Vol.9, No.17 ISSN: 1857 – 7881, p. 191.

⁴ Constitution of the Republic of Macedonia, https://www.sobranie.mk/the-constitution-of-the-republic-of-macedonia-ns_article-constitution-of-the-republic-of-north-macedonia.nsp, (12.06.2020).

dernekler kurma hakkının yanında; kanunun ön gördüğü şartlar çerçevesinde ilköğrenim ve ortaöğrenim seviyesinde kendi ana dillerinde okul açma hakkı tanınmıştır.⁵

1974 ve 1991 anayasaları Romanlar açısından karşılaştırılırsa aşağıdaki değerlendirme yapılabilir: 1974 Anayasası'nda Roman sıfatı kullanılmamış olsa da eşitlik açısından 1991 Anayasası'ndan daha ileri olduğu söylenebilir. İlk anılan anayasada milliyetler ve diğer etnik gruplar temsil bakımından birbirlerine eşit konumdaydılar. Ancak 1991 Anayasası'nda Roman adına yer verilmesi hiç kuşkusuz önemli bir adımdır. Sonuçta bu hükümlerden Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşayan tüm vatandaşların; cinsiyet, ırk, dil, din, sosyal köken ve siyasal düşünce bakımlarından eşit haklara sahip oldukları bilgisine ulaşılmaktadır. Diğer yandan bu anayasanın azınlık hakları konusunda bir takım yetersizlikler barındırması ülkede çatışma ortamının doğmasına yol açmıştır. Makedonya silahlı kuvvetleri ile Arnavut ayrılıkçı gruplar arasında çıkan silahlı çatışmalar ancak uluslararası toplumun (AB, ABD, AGİT ve NATO) müdahalesiyle sona erdirilebilmiştir. Böylece 13 Ağustos 2001 tarihinde Ohri Çerçeve Anlaşması adlı belgenin imzalanmasıyla birlikte Makedonya'da yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Anlaşma çerçevesinde, özellikle ülkenin en büyük azınlık grubu olan Arnavutlar önemli anayasal haklara sahip olmuşlardır.⁶ Öncelikle Anayasa metninin başlangıç kısmında sadece Makedonlara yapılan atıf değiştirilerek "Makedonya Cumhuriyeti vatandaşları, Makedonlar haricinde Makedonya vatandaşı olan Arnavut, Türk, Ulah, Sırp, Rom, Boşnak ve diğer uluslar" şeklinde yer almaya başlamıştır. Bunun yanında demokratikleşme ve serbest pazar ekonomisine geçiş hızlandırılmış ve etnik gruplar arasındaki ilişkilerin düzeltilmesine yönelik çalışmalara öncelik verilmiştir. Böylece Makedonya'da azınlıklar hem anayasal güvenceye hem de Ohri Çerçeve Anlaşması gereğince ayrımcılık yapılmayacağına dair güvenceye kavuşmuşlardır.⁷ Bu durum ülkede yaşayan tüm azınlıklar gibi Romanlara da bir takım faydalar sağlayan bir gelişme olmuştur.

Diğer yandan Kuzey Makedonya'da 2010 yılında azınlıkları "Ayrımcılığa Karşı Koruma ve Önleme Kanunu" çıkarılmıştır.⁸ Bu yasa doğrultusunda ayrımcılığın önlenmesi amacıyla Üsküp'te bütün azınlıkların karşılaştıkları sorunları yakından takip ederek gerektiğinde yetkili organlar nezdinde girişimlerde bulunarak kovuşturma başlatma hakkına sahip bir komisyon oluşturulmuştur. Böylece Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, yukarıda sayılan yasaların getirmiş olduğu yeni düzenlemeler vasıtasıyla ülkede yaşayan diğer etnik grupların "hakça temsil edilmeleri" ilkesinden hareketle, onların kamu kuruluşlarında istihdam edilmeleri hususunu garanti altına almıştır. Ancak Bayrak Yasası ve azınlık dillerinin kullanımı gibi hususlarda getirilen %20'lik oransal kısıtlamalar Makedon ve Arnavutları imtiyazlı konuma getirmiştir.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin demokrasi ve insan hakları konusunda karşı karşıya olduğu en önemli mesele ülkenin çok etnikli yapısından kaynaklanmaktadır. Ohri Çerçeve Anlaşması, Arnavutların lehine önemli düzenlemeler getirip bu etnik gruba nefes aldirmiş olsa da, aynı durumun diğer azınlıklar için geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Diğer taraftan aradan yılar geçmesine rağmen anlaşma maddelerinin uygulanması noktasında ciddi güçlükler yaşanmaktadır. Bunun temel sebebi ise nüfus sayımının

⁵ P. Netkova, Bilyana, "Makedonya Anayasasına Göre Milliyetlerin Durum ve Hakları", Çev. Erol Tufan, file:///C:/Users/user/Downloads/Bilyana_P._NETKOVA_MAKEDONYA_CUMHURİYETI.pdf, (12.06.2020).

⁶ Koyuncu, Çiğdem Aydın ve Yılmaz, Samet, "Makedonya'daki İstikrarın Sürdürülebilirliğinin Ohrid Çerçeve Anlaşması Bağlamında Analizi", International Journal of Social Inquiry, Volume 11, Issue 1, 2018, s. 160.

⁷ Kotsevski, Sreten, Yerel Seviyede Etnik Topluklar Hakları Gerçekleşmesi ve Korunması -Deneyimler ve Öneriler-, OSCE, 2014, s. 8, <http://aopz.gov.mk/wp-content/uploads/2015/01/Ostvaruvanje-i-zastita-tr.pdf>.

⁸ <https://www.refworld.org/pdfid/5aa12ad47.pdf>, (12.06.2020).

güncellenmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden azınlıkların kamu kurumlarında temsili hâlen 2002 nüfus sayımındaki oranlara göre yapılmaktadır. Şayet Arnavutlara sağlanan haklar diğer Makedonya vatandaşları olan azınlıklara hiçbir ayırım gözetmeksizin demokratik bir şekilde uygulanırsa, hiç kuşkusuz bu durum söz konusu etnik grupların Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ni kendi devletleri olarak benimsemelerini kolaylaştıracaktır.

Nüfus ve Siyasal Katılım

Bu alt başlıkta ilkin Makedonya'da yaşayan Romanların nüfusları üzerinde durulacak olursa aşağıdaki değerlendirmeyi yapmak mümkündür: 2002 yılında yapılan son nüfus sayımına göre Makedonya Cumhuriyeti'nde, 2.022.547 insan yaşamaktadır. Bu nüfus içinde Romanlar, 53.879 kişiyle nüfusun %2,66'lık bölümünü oluşturmaktadır. Makedonya genelinde dağınık halde yaşayan Romanlar en çok başkent Üsküp'e (23.903) kümelenmişlerdir. Bunu sırasıyla Pirlepe (4.443), Kumanova (4.256), Kalkandelen (2.357) ve İştip (2.195) izlemektedir.⁹ Diğer yandan Makedonya'nın demografik dağılımı 2002'den bu yana ciddi oranda değişikliğe uğramasına rağmen, 2012 yılında başlatılan nüfus sayımı halen tamamlanamamıştır. Ülkede nüfus üzerinden siyaset yapıldığı için Kuzey Makedonya Hükûmeti güncel istatistikî verilerin ortaya çıkmasını pek arzu etmemektedir. Dolayısıyla ülkede yaşayan Romanların nüfusu hakkında farklı kaynaklarda birbiriyle uyuşmayan veriler dile getirilmektedir. Örneğin Avrupa Roman Hakları Merkezi'nin (European Roma Rights Centre) gayri resmî rakamlarına göre Romanlar, 135.490 kişi ile ülke nüfusunun %6,77'sini oluşturmaktadır.¹⁰ Ancak Romanların siyasal temsili hâlen 2002 resmî nüfus istatistiklerine uygun biçimde gerçekleşmektedir. Makedonya Parlamentosu'nda Romanların 1990'lardan bu yana birkaç milletvekili ile temsil edildiği görülmektedir. Makedonyalı Romanların mecliste temsil edilebilmesi için tespit edilmiş bir kota uygulaması yoktur.

Bir ülkede yaşayan azınlıkların toplumun tüm kesimleri tarafından kabulü en başta söz konusu azınlığın siyasal olarak örgütlenme yeteneğine bağlıdır. Böylece siyasal olarak organize olabilen bir azınlık grubu, taleplerini ifade ve elde etme konusunda önemli bir güce kavuşacaktır. Bu bağlamda Makedonyalı Romanlar taleplerini gündeme getirebilmek için siyasal partiler ve sivil toplum örgütleri vasıtasıyla örgütlenmektedirler. Makedonya'da etnik temelde siyasal parti kurmak mümkün olduğundan bu ülkede yaşayan Romanlar çok destekçileri olmasa da birçok siyasal parti hayata geçirmişlerdir. Bunlar arasında; Demokratski Sojuz na Romite (Roman Demokratik Birliği Partisi), Obedineta Partija za Emancipacija (Eşitlik için Birlik Partisi), Partija za Integracija (Entegrasyon Partisi), Partija

⁹ Makedonya Cumhuriyeti'nde Romanların ülke içi dağılımı için bkz. <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/kniga1.pdf>, (12.06.2020).

¹⁰<http://www.errc.org/cms/upload/file/macedonia-un-hrc-july-2014.pdf>, (12.06.2020). Makedonya'da mülakat yapılan görüşmeciler nüfuslarının arttığını düşünmektedirler. Koçani Belediyesi çalışanı ve Roman sivil toplum örgütü Svetla İdnina Bright Future Başkanı Mustafa Saidova ile Mayıs 2016'da Koçani'de yapılan kişisel görüşmede, ülkede 80.000 ilâ 110.000 arasında Roman yaşadığını ve bunun da ülke nüfusunun % 3,5'ine denk geldiğini ifade etmektedir. Üsküp'te takriben 40.000-50.000 arasında Roman yaşamaktadır. Bu nüfusun ise %95-96'lık kısmı Üsküp sınırları içerisinde bulunan ve ülkenin tek Roman belediyesi olan Suto Orizari'de kümelenmiştir. Saidova'nın verdiği rakamlara göre Pirlepe (10.000), Manastir (8.000), İştip/Kumanovo (5.000), Koçani (3.000) ve Kalkandelen (500) gibi şehir ve kasabalarda da önemli sayıda Roman yaşamaktadır. Makedonya genelinde toplam 50 yerleşim yerinde Roman nüfusa rastlandığı ve bunların 18'inde söz konusu azınlığın mevcudunun 1.000'in üzerinde olduğu belirtilmektedir. Ancak Romanların çalışmak için yılın belli dönemlerini Avrupa Birliği üyesi ülkelerde geçirmelerinden dolayı söz konusu bu rakamlar tahmini olmaktan öteye gidememektedir (Mustafa Saidova ile Koçani'de Mayıs 2016'da yapılan kişisel görüşme).

za Celosna Emancipacija na Romite (Tüm Romanların Kurtuluşu Partisi), Unisa na Romite (Roman Birliği), Sojuz na Romite (Romanlar Derneği) gibi parti ve kuruluşlar bulunmaktadır.¹¹

Mecliste temsil edilen Roman siyasi partileri, küçük ölçekli siyasi partiler kapsamında değerlendirilmektedir. Bu yüzden Romanların büyük bir çoğunluğu yukarıda sayılan Roman örgütleri yerine ülke genelinde faaliyet gösteren siyasi partilere destek vermektedir. Genellikle koalisyonlarla yönetilen ülkede seçim barajı olmaması nedeniyle Roman siyasi partileri parlamentoda temsil edilme olanağı bulmaktadır. En güçlü Roman siyasal hareketleri; Eşitlik için Birlik Partisi ile Romanların Birliği'dir. 2016 yılında yapılan seçimler sonucunda Romanların Birliği Amdı Bajram¹² adlı temsilcisini parlamentoya göndermiştir ki söz konusu milletvekili uzun yıllar Šuto Orizari Belediye Başkanlığı görevini yürütmüştür. Eşitlik için Birlik Partisi ise Samka İbraimoski tarafından temsil edilmektedir.¹³

Roman partileri duruma göre mecliste farklı ittifaklara destek verebilmektedirler. Örneğin Makedonya Romanları Birliği 2019 yılında İç Makedonya Devrimci Örgütü ve Makedonya'nın Ulusal Birliği Demokratik Partisi'nin kurmuş oldukları koalisyona destek verirken Tüm Romanların Kurtuluşu Partisi ise Makedonya Sosyal Demokratlar Birliği içinde yer almıştır. Esasında bu bölünmüşlük ülke genelinde dağınık halde yaşayan Roman toplumunun haklarını savunmalarını engellemektedir. Zaten ülkede faaliyet gösteren Roman siyasi partileri, bir siyasal partiden daha çok iş ve işçi bulma kurumu gibi çalışmaktadır.¹⁴

Romanların siyasi katılımlarının en yüksek düzeyde olduğu yer, Üsküp'teki Šuto Orizari Belediyesi'dir. Yukarıda vurgulandığı üzere bir Roman yerleşim yeri olan bu bölge Romanlar tarafından yönetilmektedir. Burada Romanların nüfusu %20'nin üzerinde olduğu için söz konusu topluluk ülke genelinde azınlıklara tanınan %2'lik memuriyet kontenjanından da yararlanabilmektedir. Dolayısıyla çeşitli kademelerde Roman devlet memurlarına rastlanmaktadır.

Romanlar siyasal taleplerini sivil toplum örgütleri vasıtasıyla da ifade etmektedirler. Makedonyalı Romanların irili ufaklı toplam 150 tane sivil toplum örgütü vardır.¹⁵ Diğer taraftan 2015 yılında kurulan Balkan Romanları Birliği'nin (BAROM) ilk başkanı, söz konusu dönemde Makedonya Devlet Bakanlığı görevini de yürüten Nejdet Mustafa adlı şahıstır. Ayrıca önde gelen Roman sivil toplum örgütleri; Çalışma ve Sosyal Politika Bakanlığı ve Roman Katılımı Dönemi (Decade of Roma Inclusion) tarafından yürütülen Roman Bilgilendirme Merkezi Projesi'ne destek vermektedir.

Siyasal katılımın önemli bir boyutu ise gösteri ve yürüyüşler düzenlemektir. Bu bağlamda Romanların Makedonya'nın en barışçıl halklarından birisi oldukları söylenebilir. Diğer bir ifadeyle Romanların eylem pratiğinde; idarenin uygulamalarına karşı çıkmadıkları

¹¹ Bechev, Dimitar, Historical Dictionary of the Republic of Macedonia, Lanham, Maryland, The Scarecrow Press, 2009, p. 259. 2014 yılında faaliyet gösteren Roman siyasi partilerinin listesine ise; Roman sivil toplum örgütü olan Roma Resource Center'in Başkanı Fatima Osmanovska Kundevska ve Kocani Belediyesi Hukuk Danışmanı Jalcn Necipov ile yapılan mülakat sonucu ulaşılmıştır (Fatima Osmanovska Kundevska ile Üsküp'te ve Jalcn Necipov Koçani'de Mayıs 2016'da yapılan kişisel görüşme).

¹²https://www.sobranie.mk/roma-alliance-of-macedonia-16-en-ns_article-amdi-bajram-16-en.nspix, (12.06.2020).

¹³https://www.sobranie.mk/party-for-the-total-emancipation-of-roma-16-20-ns_article-samka-ibramoski-16-en.nspix, (12.06.2020).

¹⁴ Kundevska, Fatima Osmanovska ve Necipov, Jalcn.

¹⁵ Saidova, Mustafa.

bilâkis, taleplerini çoğunlukla barışçıl yollardan ifade ettikleri dikkat çekmektedir.¹⁶ Makedonya'da Romanların en az 10 tane barışçıl gösteri yaptıkları kayıtlara geçmiştir. Bunlar içerisinde; 1996 yılında polis şiddetine karşı yapılan yürüyüş ve Pirlepe yerel seçimleri için yapılan miting, Kosova'dan gelen Roman mültecilere destek gösterileri (1999) ve Makedonya Romanları Birlik Partisi'nin daha iyi siyasal haklar ve yaşam koşulları taleplerine yönelik gösteriler (2000) öne çıkmaktadır. Ancak eylemlerin hiçbirisi çevreye ve insanlara zarar verecek boyut kazanmamıştır.

Ekonomi

Makedonya ekonomik bakımından az gelişmiş bir ülke olarak kabul edilmektedir. Hatta Avrupa Birliği ile ilişkilerinde öne çıkan en önemli sorunlardan birisi ülkenin makro ekonomik göstergelerinin Kopenhag kriterleri ile uyum içinde olmamasıdır. Dolayısıyla AB Kuzey Makedonya'nın birliğe üye olması halinde kitlesel göçe maruz kalacağından endişe etmektedir.¹⁷ Örneğin Kuzey Makedonya'da Nisan 2020-Mart 2021 tarihleri arasında asgari ücret brüt olarak 21.776 Denar olarak belirlenmiştir. Vergi ve sağlık için yapılan kesintiler çıktıktan sonra ödenen net asgari ücret 14.934 Denar'dır.¹⁸ Ancak Makedonyalı Romanlar genellikle asgari ücrete tabi işler bulamadıklarından bunun altında bir gelirle geçimlerini sağlamak zorunda kalmaktadırlar. En önemli geçim kaynaklarını, inşaat işçiliği gibi geçici meslekler ile çöplerden plastik, karton vb. malzeme toplayıcılığı ve dilencilik oluşturmaktadır. Ayrıca, eğlence sektöründe Romanlara sıklıkla rastlanmaktadır. Ancak bu sektörde de Romanlar hak ettikleri ücretleri alamamaktadırlar. Diğer yandan eğitim seviyelerinin düşüklüğü gibi nedenlerin etkisiyle sürekli iş bulma sıkıntısı çeken Romanlar, büyük oranda devlet yardımlarına muhtaç durumdadırlar. Bu yardımların miktarının ise aylık 30-50 avro arasında olduğu dikkate alındığında Romanların içinde buldukları müzmin ekonomik durum daha net olarak ortaya çıkar.¹⁹ Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere Romanlar arasında işsizlik çok yüksek düzeyde seyretmektedir.²⁰

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde 2015 verilerine göre İş ve İşçi Bulma Kurumu'na kayıtlı işsiz Romanların toplam sayısının 6.006 olduğu görülmektedir. Bu rakam eğitim düzeylerine göre dağıtıldığında en yüksek işsizler grubunun ilkokul mezunları (5.413) olduğu dikkat çekmektedir. Bunu sırasıyla; ortaokul (297), lise (267) ve üniversite mezunları (29) takip etmektedir. Diğer yandan kamu alanında istihdam edilen Romanların toplam sayısı ise 1.600 olarak verilmektedir.²¹ Bu sayı 2001 yılında yürürlüğe giren Ohri Çerçeve Anlaşması'na göre Makedonya nüfusunun etnik kompozisyonunun, savunma ve kamu sektörüne yansıtılma zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Ancak devlet memuriyetindeki kota uygulaması 2002 nüfus sayımındaki %2.66'lık Roman nüfusu oranına göre yapılmaktadır. Fiiliyattaki Roman nüfusunun kamu sektörüne yansıtılmaması ise

¹⁶ Friedman, Eben, "Political Integration of the Romani Minority in Postcommunist Macedonia", Southeast European Politics, Vol. III, No. 2-3 November 2002, p. 108-109.

¹⁷ Sözen, İlyas, Çam, Fatih ve Önge, Volkan "Avrupa Birliği Göç İlişkileri: Makedonya Odaklı Bir Analiz", International Conference On Eurasian Economies 2014, <http://www.avekon.org/papers/1033.pdf>, (12.06.2020).

¹⁸ https://www.rafajlovski.com.mk/vesti-2020-ns_article-nov-iznos-na-minimalna-plata-za-period-april-2020-mart-2021-godina.nspk, (11.06.2020).

¹⁹ Necipov, Jlcn ve Saidova, Mustafa.

²⁰ Saidova, Mustafa, Kundevska, Fatima Osmanovska ve İdnina, Svetla, Bright Future üyesi Manuela Saidova ile Üsküp ve Koçani'de Mayıs 2016'da yapılan kişisel görüşme.

²¹ <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a9332>, (12.06.2020).

önemli bir sorun olarak ortadadır.²² Yukarıdaki verilerden anlaşıldığı üzere işsizlik, Romanların en önemli bir problemidir. Bu doğrultuda 2014 yılında İş ve İşçi Bulma Kurumu; Shuto Orizari, Kalkandelen, Kumanova ve Pirlepe belediyelerinde “istihdam programı” adı altında pilot bir uygulama başlatmıştır. Programa 777 Roman vatandaş katılmış olsa da sadece 43 kişi bütün programı başarıyla tamamlayarak meslek sahibi olmuştur. Romanlar buna benzer çeşitli meslek edindirme projeleri ile desteklenseler de, ekonomik durumları diğer azınlıklarla karşılaştırıldığında oldukça kötüdür. Bunda onların etnik aidiyetleri, eğitim düzeylerinin düşüklüğü ve iş yerlerinde ayrımcılığa maruz kalmaları gibi çeşitli etkenler önemli bir rol oynamaktadır.²³

Sağlık

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nde sağlık hizmetleri vatandaşların sigortalı olup olmamalarına bakılmaksızın bütün devlet hastanelerinde ücretsiz olarak sunulmaktadır. Buna rağmen Romanlar sağlık hizmetlerine ulaşmada önemli sıkıntılar yaşayabilmektedirler. Bunların başında ilaçların ücretli olması gelmektedir. Dolayısıyla ilaç almaya yetecek maddi olanakları olmayan Romanlar için ücretsiz sağlık hizmetlerinin hiç bir önemi kalmamaktadır.

Sağlık alanında karşılaşılan diğer bir sorun ise bürokratik engellerdir. Bunun temel sebebi, ülkede yaşayan Romanların önemli bir kısmının nüfus cüzdanı gibi temel belgelere sahip olmamalarıdır. Bu durumun ortaya çıkmasında Romanların yaşam şartları etkili olmuştur. Şöyle ki, “uzun süreli mutad sakinler” (long-term habitual residents) olarak tanımlanacak bu kişiler temelde iki sebeple vatansızlık riski taşımaktadırlar. İlki; Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nden Kuzey Makedonya’ya gelmeleriyle başlamaktadır. Ancak gerek Kuzey Makedonya yerine Yugoslavya Cumhuriyeti’nin vatandaşı olmanın avantajları gerekse cehalet ya da önemsememe gibi çeşitli sebeplerle pek çok Roman vatandaşı Kuzey Makedonya’daki resmî kurumları ikamet değişiklikleri konusunda bilgilendirmemişlerdir. Kuzey Makedonya 1991’de bağımsızlığını ilan ettiğindeyse artık bu Roman vatandaşlar tamamen yabancı statüsünde kalmışlardır.²⁴ İkinci sebebi ise Kuzey Makedonya Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra birçok Roman daha iyi yaşam koşullarına sahip olma umuduyla Batı Avrupa ülkelerine göç etmeleridir.²⁵ Ancak söz konusu bu kesim gittikleri yerlerde amaçlarına nail olamayınca tekrar Makedonya’ya dönmüştür. Her iki durumda da asıl mesele bu insanların doğum belgesi ya da nüfus cüzdanı gibi en temel resmî evraklarının olmamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla kimliklerini ibraz edecek belgeleri olmadığından kendilerini kayıt ettirememektedirler. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nde 2017 itibarıyla 428’i Roman olmak üzere 597 kişi vatansız olma riskiyle karşı karşıyadır. Ancak UNICEF, 2014 yılına

²² Ohri Framework Agreement, “N 4: Non-Discrimination and Equitable Representation”, s. 2, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/framework_agreement_ohrid_130801_en.pdf, (12.06.2020).

²³ Progress Report 2014, [https://www.rcc.int/romaintegration2020/romadecadefold//decade%20implementation/3.%20decade%20progress%20reports/7%20Roma%20Decade%20Progress%20Reports%202014/Roma%20Decade%20Progress%20Report_Former%20Yugoslav%20Republic%20of%20Macedonia%20\(2014\).pdf](https://www.rcc.int/romaintegration2020/romadecadefold//decade%20implementation/3.%20decade%20progress%20reports/7%20Roma%20Decade%20Progress%20Reports%202014/Roma%20Decade%20Progress%20Report_Former%20Yugoslav%20Republic%20of%20Macedonia%20(2014).pdf), (12.06.2020).

²⁴ The Wall of Anti-Gypsyism, <https://crd.org/wp-content/uploads/2018/02/The-Wall-of-Anti-Gypsyism-%E2%80%93-Roma-in-Macedonia-Eng.pdf>, (12.06.2020).

²⁵ 2014 yılı Mayıs ayında Roma Resource Center tarafından hazırlanan “Long Lasting Endeavor: 12 Years of Nowhere” başlıklı araştırmada ele alınan örnek Amet ailesi, Batı Avrupa’ya göçmüş ancak umdukları iyi yaşam koşullarına sahip olamadıkları için 2002 yılında tekrar Üsküp’e taşınmıştır.

kadar 5 yaşın altındaki Roman çocukların %98'den fazlasının kayıt altına alındığını belirtmektedir.²⁶

Diğer taraftan 2011 yılında İçişleri, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı “Romanların Nüfusa Kaydı Eylem Planı” adlı ortak bir proje kapsamında kimlik belgeleri olmayan Romanlara müracaat etmek kaydıyla nüfus cüzdanı dağıtmıştır. Bu proje kapsamında 2014 yılında nüfus kaydı olmayan 550 kişiden 130'u kayıt altına alınmıştır.²⁷ Hatta Kuzey Makedonya Meclisi 7 Ekim 2019'da Vatansızlığın Azaltılması Sözleşmesi'ni (Convention on the Reduction of Statelessness) onaylamıştır. Ancak Kuzey Makedonya'da Birleşmiş Milletler Mülteci Dairesi'nin verdiği bilgilere göre, ülkede hâlen “vatansızlık riski” taşıyan toplam 574 kişi vardır. Bunlardan 298'i doğum ve kimlik belgelerine sahip değilken geriye kalanlar ise uzun süredir Makedonya'da yaşayan ancak belli bir vatandaşlıkları olmayan kimselerdir. Raporun en çarpıcı yanı ise Romanların %77 gibi yüksek bir oranın vatansızlık riski altında bulunmasıdır.²⁸

Yine Roman Bakım Merkezi'nin raporuna göre Romanlar genellikle imar izni olmayan evlerde oturmaktadırlar. Ayrıca hijyen eksikliği ve rutubet gibi kötü yaşam koşullarına sahip olan bu evler, ciddi sağlık sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Bunun yanında yetersiz beslenme, bu koşulları daha da ağırlaştırmaktadır. Tüm bunların bir araya gelmesi ülkedeki ortalama yaşam beklentisinin (73,5) Romanlarda 68'e düşmesine neden olmaktadır.²⁹

Diğer taraftan ülke genelinde sağlık hizmetlerinde çalışan kalifiye eleman eksikliği söz konusu etnik grubun sağlık koşullarının daha da katmerlenmesine yol açmaktadır. Roman Bakım Merkezi bu alandaki açığı kapatmak yani kalifiye Roman sağlık personeli yetiştirmek için 2010 yılında Açık Toplum Vakfı ile işbirliğine giderek “Roman Sağlık Bursları” adlı bir program başlatmıştır. Bu program dâhilinde 2013-2014 yılında 10 Roman sağlık çalışanı ile röportaj yapılmıştır.³⁰ Bu röportajlar görüşmecilerin fotoğraflarını içeren bir kitap olarak yayımlanmıştır. Böylece profesyonel Roman sağlık personeli aracılığıyla sıradan Roman vatandaşların ve özellikle sağlık alanındaki görevlilerin farkındalığının artırılması amaçlanmıştır. Roman gençlerini tıp eğitimi almaları yönünde destekleyen Roman Sağlık Bursları Programı tıp eğitimi gören Roman öğrencilere destek veren ilk özel programdır. Burs programı; eğitim, rehberlik, destek eğitimi ve basın bileşenleri olmak üzere dörde ayrılmaktadır. Örneğin eğitim bursu; sağlık meslek lisesi, lisans ya da yüksek lisans düzeyinde sağlık eğitimi alan Romanlara tahsis edilmektedir. Programın amaçları arasında Roman sağlık çalışanlarının sayısını arttırmak ve bu grubun sağlık hizmetlerine ulaşmalarını kolaylaştırmaktır.³¹

²⁶ The Wall of Anti-Gypsyism, <https://crd.org/wp-content/uploads/2018/02/The-Wall-of-Anti-Gypsyism-%E2%80%93-Roma-in-Macedonia-Eng.pdf>, (12.06.2020).

²⁷ Progress Report 2014, [https://www.rcc.int/romaintegration2020/romadecadefold/decade%20implementation/3.%20decade%20progress%20reports/7%20Roma%20Decade%20Progress%20Reports%202014/Roma%20Decade%20Progress%20Report_Former%20Yugoslav%20Republic%20of%20Macedonia%20\(2014\).pdf](https://www.rcc.int/romaintegration2020/romadecadefold/decade%20implementation/3.%20decade%20progress%20reports/7%20Roma%20Decade%20Progress%20Reports%202014/Roma%20Decade%20Progress%20Report_Former%20Yugoslav%20Republic%20of%20Macedonia%20(2014).pdf), (12.06.2020) ve Republic of Macedonia Ministry of Labor and Social Policy, <http://mtsp.gov.mk/akcija-za-evidencija-na-lica-vo-maticna-kniga-na-rodenite.nspix>, (12.06.2020).

²⁸ “North Macedonia Takes Important First Step Towards Ending Statelessness”, <http://www.errc.org/news/north-macedonia-takes-important-first-step-towards-ending-statelessness>, (12.06.2020).

²⁹ OSF, REF and UNICEF, Roma Early Childhood Inclusion, 2012, p. 24, <https://www.reyn.eu/wp-content/uploads/2017/11/RECI-Overview-final-WEB.pdf>, (12.06.2020).

³⁰ Rapor hazırlanırken yetkililerin görüşme yaptığı sağlık çalışanları: Arif Pini, Salija Ljatif, Hadis Arslanov, Sara Saliha, Selma Eminoska, Pashija Feyjula, Sabina Ljatif, Erol Fuad, Erol Uko ve Mukaddes Iljaz'dır.

³¹ Roma Health Scholarship Program, <http://www.slideshare.net/ddoghi/roma-health-scholarship-program-macedonia-photobook>, (12.06.2020).

Romanlar, yukarıda sayılan olumsuzlukların yanında toplumsal hayatta ayrımcılıkla mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Örneğin bu etnik grubun sağlık alanında karşılaştığı şiddetli ayrımcılık, mensuplarının hastaneye gitmek istememelerine yol açmaktadır. Bu yüzden bazı Roman kadınlar doğumlarını bile hastane yerine kendi evlerinde yapmaktadırlar.³² Esasında uluslararası kuruluşlar her yıl Kuzey Makedonyalı Romanların sağlık hizmetlerine ulaşmada yaşadıkları sorunlar ve karşılaşılan ayrımcılık olaylarına dair raporlar hazırlasalar da sonuçta bu konuda yeterli ilerleme kaydedilememektedir.

Medya ve Matbuat

Kuzey Makedonya’da Romanların kültürel haklarını kullanmalarında herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Ancak bu alanda bir yıl boyunca yapılan faaliyetler 1-2 festivalden öteye geçmemektedir.³³ Diğer taraftan Makedonya Devlet Televizyonu ve Radyosu’nda haftada 3 gün Salı, Perşembe ve Cumartesi günleri olmak üzere yarım saatlik Romanca program yapılmaktadır. Bunlar içinde en fazla öne çıkan ise, 1991 yılından bu yana izleyiciyle buluşan “Byandipe” adlı haber programıdır. Ancak yapılan bu programda sadece, mevcut iktidarların faaliyetleri anlatılmaktadır.³⁴ Ülkede ayrıca 24 saat Romanca yayın yapan BTR ve Şutel (Üsküp) adlı özel televizyon kanalları ile Ternipe (Pirlepe) ve Encels (İştıp) adlı iki radyo kanalı vardır. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Romanlara kendi anadillerinde yayın hakkı tanıyan ilk ülke olma özelliğine sahiptir. Ancak maddi imkânsızlıklar nedeniyle, ülkenin genelinde izlenip dinlenebilecek herhangi bir Roman televizyon veya radyo kanalı bulunmamaktadır. Aynı şekilde Roman dilinde çıkarılan bir gazete de yoktur. 2008 yılında “Roma Tayms” adıyla bir gazete çıkarma denemesi yapılmış olsa da bu girişim akim kalmıştır. Makedonya Televizyonu’nda Romanlar için yapılan programlar ise genellikle müzik ağırlıklıdır. Eğitim amaçlı yayınlara fazla yer verilmemektedir. Hatta söz konusu programların 1990’lı yıllarda tamamen müzik içerikli oldukları söylenebilir. Yukarıda anılan ve hepsi bölgesel düzeyde yayın yapan kanallar ise genellikle siyasetin dümen suyunda gitmektedir. Diğer taraftan Makedon ulusal kanallarında Romanları ilgilendiren programlar bu etnik grup mensupları arasında memnuniyet yaratırken, ulusal haber programlarında suça karışmış Romanların kimliklerinin ifşa edilmesi hoşnutsuzluklara yol açmaktadır.³⁵ Bunların yanında, ülkenin doğusundaki Romanlar ise genellikle uydu üzerinden Türk televizyonlarını ya da Makedonca yayımlanan Türk dizilerini izlemektedirler.

Eğitim

Kuzey Makedonya’da zorunlu eğitim; okul öncesi, ilk ve orta öğretim olmak üzere toplam 9 yıldır. Ayrıca Makedonya Anayasası’na göre bir bölgenin nüfusunun %20’si belli bir etnik azınlıktan oluşuyorsa, söz konusu grup kendi ana dilinde eğitim alma hakkına sahiptir. Bunun için öncelikle velilerin, buldukları belediyeye dilekçe ile başvurmaları

³² Spitalszky, Andrea, “Roma in the Republic of Macedonia: Challenges and Inequalities in Housing, Education and Health”, https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2018/11/MRG_Brief_Mac_ENG_Nov18.pdf, (12.06.2020).

³³ Kundevska, Fatima Osmanovska.

³⁴ Micevski, Igor, Trpevska, Snezana and Trajkoska, Zaneta, “Media and The Non-Majority Communities in Macedonia: Poor Resources, Low Professional Standards and Ethno-Political Clientelism”, s. 13, https://www.academia.edu/4103666/Media_and_the_non-majority_communities_in_Macedonia_poor_resources_low_professional_standards_and_ethno-political_clientelism, (12.06.2020).

³⁵ Tuneva, Marina, Makedonya Cumhuriyeti’nde Medya Alanında Etnik Topluluklar Hakkında Bildirimler ve Haklarının Analizi, OSKE, 2013, s. 17-19. <http://aopz.gov.mk/wp-content/uploads/2015/01/Analiza-tr.pdf>, (12.06.2020).

gerekmektedir. Daha sonra Belediye Konseyi, Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın olumlu görüşünü aldıktan sonra, söz konusu etnik topluluğun kendi anadilinde eğitim yapmasına izin vermektedir.³⁶ Ancak Romanlar yetersiz olanakları nedeniyle çocuklarına kendi anadillerinde eğitim sağlayamamaktadırlar. Bu bağlamda karşılaşılan en önemli sorun Romanca ders kitabı eksikliğidir. Fatıma Kundewska, ders kitaplarının kendileri tarafından temin edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak Makedonya'da Romanca ders kitabı yazabilecek akademik yeterliliğe sahip olan Prof. Dr. Ljatif Demir, Hırvatistan'da bulunan bir üniversiteye geçmiştir. Ayrıca çeviri yapabilecek düzeyde dil bilen üniversite mezunu Romanlar ise bu işle ilgilenmek istememektedirler. Romanların profesyonel çeviri yaptırmak için maddi kaynaklarının da olmadığı dikkate alındığında bu durumun vahameti daha iyi anlaşılmaktadır.³⁷ Eğitimde karşılaşılan önemli sorunlardan birisi de Roman öğrencilerin yetersiz sosyo-ekonomik koşullar nedeniyle zorunlu eğitimlerini tamamlamadan okuldan ayrılmalarıdır. Bu sorunu gidermek için; Roman Katılımı Dönemi, Eğitim Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile işbirliğine giderek kayda değer bir çaba göstermektedir.

Roman Katılımı Dönemi kapsamında oluşturulan Roman Eğitim Vakfı, 2005 yılından bu yana bütün eğitim safhalarındaki Roman öğrencilere burs olanağı sağlamaktadır. Eğitim Bakanlığı da 2007 yılından itibaren, projeye hem finansal hem de personel desteği vermektedir. Bu ortak çaba sayesinde 2014 yılı itibariyle toplam 13 projeye 1.486.729 avruluk destek verilmiştir. Yine 2014 yılında 2.820 Roman gence ortaöğrenim bursu verilmiş ve bu çabalar neticesinde 2009-2014 yılları arasında Roman çocukların ortaöğrenime devam etme oranı %7 artış göstermiştir. Ayrıca 2014-2015 Eğitim-Öğretim yılında Roman Memorial Üniversitesi Burs Programı'ndan, 97 lisans, dokuz yüksek lisans öğrencisi olmak üzere toplam 106 öğrenci yararlanırken; Roman Sağlık Bursu Programı'ndan ise, sağlık lisesi (11), lisans (23) ve yüksek lisans (4) bursları olmak üzere toplam 38 öğrenci faydalanmıştır. Ayrıca Roman Uluslararası Burs Programı'ndan burs alan öğrenci sayısı ise bir olmuştur.³⁸

Diğer taraftan Makedonya eğitim sisteminde okul öncesi eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik önemli adımlar atılmıştır. Okul öncesi eğitime önem verilmesinin sebebi, bir taraftan Romanların toplumun geri kalanıyla olabildiğince erken yaşta ilişkiye girerek bütünleşmelerinin kolaylaştırılması, diğer taraftan çocukların sokaklardan uzak tutularak zararlı davranışlardan korunmasıdır.³⁹ Roman Katılımı Dönemi ile Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından "Roman Çocuklarının Okul Öncesi Eğitim ile Topluma Entegrasyonu Projesi" yürütülmektedir. 3-6 yaş aralığındaki çocukları kapsayan proje 19 belediye ile ülkenin 20 farklı bölgesini kapsamaktadır. Belediyeler; Suto Orizari, Çayır, Gazi Baba, Centar, Karpos, Kalkandelen, Gostivar, Kırçova, Debre, Berovo, Delçova, Vinica, İştup, Koçani, Pehchevo/s.Crnik, Manastır, Pirlepe, Köprülü ve Kumanovo'dır. Bu doğrultuda 2013 ilâ 2018 yılları arasında toplam olarak 3.043 Roman çocuğa burs verilmiştir. Proje kapsamında okul öncesi eğitim için ailelere ayda 25 avro destek sağlanmaktadır. Ayrıca bu bölgelerde bulunan okullarda görevli 21 arabulucu ile 22

³⁶ Kotsevski, Sreten, Yerel Seviyede Etnik Topluluklar Hakları Gerçekleşmesi ve Korunması-Deneyimler ve Öneriler-, OSCE, 2014, s. 8, <http://aopz.gov.mk/wp-content/uploads/2015/01/Ostvaruvanje-i-zastita-tr.pdf>. (12.06.2020).

³⁷ Kundevska, Fatima Osmanovska.

³⁸ Roma Education Fund, 2014 Annual Report, http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/ref_annual_2014_web_singlepages-mod.pdf, (10.11.2015).

³⁹ The Republic of Macedonia Education Strategy For 2018-2025 and Action Plan, p. 28, Makedonya%20E%C4%9Fitim%20Sistemi%20C4%B0NG%C4%B0L%C4%B0ZCE.pdf, (12.06.2020).

öğretmenin maaşı da aynı projeden karşılanmaktadır.⁴⁰ Diğer taraftan Çalışma ve Sosyal Politika Bakanlığı, Aralık 2018’de yaptığı açıklamada belediyelerin Ocak 2019’dan itibaren kayıtlı Roman çocukların tüm okul öncesi masraflarını karşılayacağını bildirmiştir.⁴¹ Ancak okul öncesi eğitime Roman çocukların kaydı hâlen çok düşüktür. Roman yerleşiminin %29 gibi yoğun olduğu yerlerde ailelerle yapılan ankette 3-6 yaş arasındaki Roman çocukların sadece % 14’ünün okul öncesi eğitim aldığı görülmektedir.⁴²

İlkokul eğitiminde ise Roman Katılımı Dönemi ya da farklı bir kurum aracılığıyla yürütülen herhangi bir burs projesi bulunmamaktadır. Kuzey Makedonya’da eğitim hizmeti ücretsiz verilse bile ülkede yaşayan Romanlar eğitim için gerekli olan; kitap, defter ve kalem gibi okul araç ve gereçlerinin temininde ciddi sıkıntılar yaşadıklarını ifade etmektedirler. Ancak Roman Katılımı Dönemi tarafından ortaöğretimde burs olanağı tanınması önemli bir olanaktır.⁴³

Romanlar zorunlu eğitimi tamamlasalar da ekonomik yetersizlikler nedeniyle genellikle üniversite eğitimine devam edememektedirler. 2014 yılı sonunda Makedonya’da toplam 300’e yakın üniversite mezunu Roman vardır.⁴⁴ Sadece 2018-2019 Eğitim-Öğretim yılında üniversite mezunu sayısı ise 14’tür.⁴⁵ Esasında yükseköğretimde de Romanlara sağlanan çeşitli kolaylıklar bulunmaktadır. Örneğin İştip’te bulunan Goce Delcev Üniversitesi yeni kayıt yaptıran Roman öğrencilerden harç almamaktadır. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti nüfus cüzdanlarında etnik kimlik belirtilmediği için burstan faydalanmak isteyen öğrencilerin, Roman olduklarını beyan etmeleri yeterli olmaktadır. Bunların haricinde yükseköğretim gören Romanların, çeşitli sivil toplum örgütlerinden burs alabilme olanakları vardır.⁴⁶

Eğitim alanında yaşanan sorunlar yüzünden Romanlar, içinde buldukları ekonomik ve sosyal açmazı aşmakta zorlanmaktadırlar. Makedonya’da etnik azınlıklar içinde okur-yazarlık oranının en düşük olduğu topluluk Romanlardır. Ayrımcılık bu alanda da Romanların karşılaştığı sorunların başında gelmektedir. Eğitimin hiçbir seviyesi bu sorundan beri değildir. Yapılan araştırmalara göre Roman çocuklar hem sınıf arkadaşlarının hem de öğretmenlerinin hakaretlerine ve aşağılamalarına maruz kalmaktadırlar. Bunun haricinde öğretmenler Roman çocukları sınıflarda arka sıralara oturtmaktalar ve onlarla yeterince ilgilenmemektedirler.⁴⁷ Diğer yandan resmî kurumlar ile sivil toplum örgütleri söz konusu sorunları aşmaya yönelik ortaklaşa birçok proje yürütseler de yeterince gelişme kaydedilememiştir.

Dini Hak ve Özgürlükler

Balkan ülkelerinde Romanlar ilk kez Makedonya tarafından azınlık olarak tanınmış olan bir halktır. Bu nedenle Romanlar bu ülkede dini vecibelerini yerine getirirken

⁴⁰ Inkluzija na deca Romi vo javni predučilišni ustanovi (detski gradinki)/Roman Çocuklarının Anaokuluna Dahil Edilmesi, <http://mtsp.gov.mk/inkluzija-na-deca-romi-vo-detski-gradinki.nsp>, (12.06.2020).

⁴¹ European Commission, Commission Staff Working Document, North Macedonia 2019 Report, p. 85. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/08f50dd7-8221-11e9-9f05-01aa75ed71a1/language-en/format-xhtml>, (12.06.2020).

⁴² Spıtálszky, Andrea, a.g.m., https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2018/11/MRG_Brief_Mac_ENG_Nov18.pdf, (12.06.2020).

⁴³ Siyaset Bilimci ve Roman Aktivist Elvis Memeti ile Üsküp’te Mayıs 2016’da yapılan kişisel görüşme.

⁴⁴ Vecipov, Jlc; Memeti, Elvis.

⁴⁵ Enrolled Students in Postgraduate Studies, 2018- 2019, [http://www.stat.gov.mk/publikacii/2020/2.4.19.05%20\(911\)_za%20WEB.pdf](http://www.stat.gov.mk/publikacii/2020/2.4.19.05%20(911)_za%20WEB.pdf), (12.06.2020).

⁴⁶ Necipov, Jlc.

⁴⁷ Spıtálszky, Andrea, a.g.m., p. 4-5, https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2018/11/MRG_Brief_Mac_ENG_Nov18.pdf, (12.06.2020).

herhangi bir sorunla karşılaşmamaktadırlar. Makedonya'da yaşayan Romanların dini ve mezhepsel terkiğine bakıldığında bu etnik grubun %90'ının Müslüman %10'unun ise Hıristiyan, Evanjelist ve Yahova Şahitleri gibi çeşitli dini topluluklara mensup oldukları görülmektedir. Örneğin Müslüman Romanlar cami yapımı ve dini görevliler gönderilmesi gibi hususlarda Türkiye tarafından desteklenmektedir.⁴⁸

Roman Kimliği ve Toplumda Roman Algısı

Esasında Roman toplumunun etnik kimliğinin geçişken olduğu ve bu halkın komşuları olan diğer etnik gruplardan etkilenerek asimilasyona kapı araladıkları söylenebilir. Bunun nasıl gerçekleştiğine bakılacak olursa şunlar söylenebilir: Genellikle iyi bir sosyo-ekonomik seviyeye ulaşan Romanlar, kendilerini yaşadıkları bölgede çoğunlukta olan etnik kimlikle tanıtmaktadırlar. Örneğin Romanlar Kuzey Makedonya'nın doğusunda kendilerini Türk, batı bölgelerinde ise Arnavut olarak tanıtabilmektedirler. Bu durum Romanların dil tercihlerine de yansımakta ve böylece bu etnik grup Türklerin yoğun oldukları Doğu Makedonya bölgesinde Türkçe, ülkenin batısında Arnavutça konuşurlarken, sadece merkez bölgelerde kendi ana dillerini öğrenmektedirler.⁴⁹

Hatta Romanlar bir hayatta kalma stratejisi olarak kendilerini tamamen yeni bir kimliğe büründürmeyi de bilmektedirler. Örneğin Makedonya'da kendilerini "Mısırlı" olarak tanımlayan bir azınlık bulunmaktadır. Ancak bu grubun mensubiyeti konusunda uzmanlar arasında görüş ayrılıkları mevcuttur. Bir bakış açısına göre Mısırlılar, tarihsel süreç içerisinde Arnavut baskısından ve toplum içindeki olumsuz "Çingene" imajından sıyrılmak isteyen Romanların kendilerine vermiş oldukları bir isim iken diğer bir görüşe göre ise, Makedonya'da kendilerini herhangi bir etnik gruba mensup hissetmeyen kimselerin bu sıfatı tercih ettikleri yönündedir.⁵⁰

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşayan vatandaşların eşit haklara sahip oldukları ve azınlıkların hiçbir şekilde ayrımcılığa maruz bırakılmayacakları hem 1991 Anayasası'nda hem de Ohri Çerçeve Anlaşması'nda garanti altına alınmaktadır.⁵¹ Ancak anayasal belgelerdeki bu teminatlara rağmen Romanlar ayrımcılığa ve şiddet olaylarına maruz kalmaktadırlar. Önemli olan kuramsal düzeyde verilen hakların uygulamada hayata geçirilebilmesidir. Örneğin "Avrupa Roman Hakları Merkezi" Kuzey Makedonya'da yaşayan Romanları dezavantajlı bir etnik topluluk olarak nitelemektedir. Bu kurum Romanların Makedonya'da özellikle polis şiddetine maruz kaldıklarını vurgulamaktadır. Makedonya'da ayrımcılıkla etkin bir şekilde mücadele edebilmek için kurulan Ayrımcılığı Önleme Komisyonu'nun kararları tavsiye niteliği taşıdığından herhangi bir yaptırım gücü bulunmamaktadır.⁵² Yine de azınlıklar arasında Komisyon'un verdiği kararların adil olduğu yönünde yaygın bir kanaat hâkimdir.⁵³ Ayrıca Makedonya ayrımcılıkla etkin mücadele

⁴⁸ Memeti, Elvis, Kudevka, Fatima Osmanovska, Necipov, Jalcn, Saidova, Mustafa ve Manuela.

⁴⁹ Romanların bölgelere göre kullandıkları dillerin dağılımı için bkz. World Bank, Study: Assessment of Priority Areas of Activity and Potential Financing Needs in Macedonia for The International Roma Education Fund, National Team Coordinator: Prof. Dr. Divna Lakinska, Team Members: Azbija Memedova, Zaklina Durmish, Ljatif DemirSkopje, 2004, s. 12, <http://documents.worldbank.org/curated/en/828981468086050099/pdf/352070MK0NA0Report.pdf>, (12.06.2020).

⁵⁰ Poulton, Hugh, Who Are The Macedonians?, London, Hurst and Company, 2000, s. 141-142.

⁵¹ Ohri Framework Agreement, No 4: "Non-Discrimination and Equitable Representation", s. 2, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/framework_agreement_ohrid_130801_en.pdf, (12.06.2020).

⁵² <https://www.refworld.org/pdfid/5aa12ad47.pdf>, (12.06.2020).

⁵³ Fatima Osmanovska Kudevka bu gibi durumlarda mahkemelerin % 99 gibi yüksek bir oranda adil karar verdiğini düşünmektedir. Özellikle yasal danışmanlık yapan bir sivil toplum örgütü başkanı olarak Kudevka'nın görüşü önemlidir.

kapsamında, 2014 yılı itibariyle “Birleşmiş Milletler Evrensel Periyodik İnceleme” mekanizmasını devreye sokma sözü vermiştir. Böylece etnik, dini, cinsel ayrımcılığın ve polis şiddetinin önüne geçilmesi planlanmıştır.⁵⁴ Bunlara ilaveten Makedonyalı Romanlar için Çalışma ve Sosyal Politika Bakanlığı, UNDP ve SCD tarafından yürütülen “Romanların Topluma Entegrasyonunu ve İlerlemelerini Sağlamak İçin Bölgesel Destek Projesi” ile toplum dışına itilmiş Romanların sosyo-ekonomik gelişimine katkıda bulunularak toplumsal bütünleşmeleri sağlanmaya çalışılmaktadır.⁵⁵

Makedonya’da aslında hak arama yolları çok olsa da Romanlar bu konuda diğer etnik gruplara göre daha edilgen bir tutum takınmaktadırlar. Örneğin 2017 yılında Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nde Ombudsman’a başvuran ve etnik kökenlerini açıklayan 1.871 kişiden sadece 117’si Roman idi. Şikâyetler ise temel olarak sağlık hizmetleri, sosyal refah, finans, tüketici hakları, yargı, çocuk hakları ve kentsel gelişim gibi sorunlarla ilgiliydi.⁵⁶

Romanlara yönelik rapor edilen bazı adli olaylardan örnek vermek gerekirse, 19 Mayıs 2014 tarihinde Üsküp Kalesi’nde 17 ve 12 yaşlarındaki iki Roman çocuğun, dört polis memuru tarafından hırsızlık yaptıkları gerekçesiyle gözaltına alınarak “Bit Pazarı” şubesinde, ailelerinin gözü önünde darp edilmeleri ve isnat edilen suçlu kabullenmeye zorlanmaları dile getirilebilir. Daha sonra çocukların suçsuz oldukları anlaşılınca serbest bırakılmışlar ancak uğramış oldukları kötü muamele yanlarına kâr kalmıştır. Avrupa Roman Hakları Merkezi ve Makedonya Helsinki Komitesi bu çocukların haklarını savunmaktadırlar. Diğer yandan gün geçmiyor ki Makedonya Romanları herhangi bir şiddet olayına maruz kalsın. Buna benzer olaylar 1990’lı yıllarda da vuku bulmuştur. Ayrıca 3 Ağustos 1997 tarihinde İştîp’te kaydedilen polis şiddeti⁵⁷ bu bağlamda anılabilecek başka bir örnektir.

Diğer yandan Romanların maruz kaldıkları ayrımcılık sadece Kuzey Makedonya ile sınırlı değildir. Avrupa Birliği kapılarında da her türlü ayrımcılık devam etmektedir. Örneğin Avrupa ülkeleri Roman vatandaşların iltica taleplerini keyfi bir şekilde engelleyebilmektedir. Hatta bazen Makedonya polisi keyfi olarak kendi vatandaşlarının yurtdışına çıkışı özgürlüğünü kısıtlayabilmektedir. Örneğin 2011-2014 yılları arasında 131 Roman vatandaşın Makedonya’dan çıkışı engellenmiş ve 55 kişinin de pasaportları iptal edilmiştir.⁵⁸

⁵⁴ <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/185/36/PDF/G1318536.pdf?OpenElement>, (12.06.2020).

⁵⁵ Republic of Macedonia Ministry of Labor and Social Policy, <http://mtsp.gov.mk/regionalna-poddrshka-za-podobruvanje-na-kapacitetite-za-postignuvanje-na-realen-napredok-vo-vklucuvanje-na-romite-vo-opshtestvoto.nspk>, (12.06.2020).

⁵⁶ <http://ombudsman.mk/upload/Godisni%20izvestai/GI-2017/GI-2017-Ang.pdf>, p. 140, (12.06.2020).

⁵⁷ Daha fazla bilgi için bkz. <http://www.errc.org/article/police-violence-against-roma-in-%C5%A0tip-macedonia/78> ve <http://www.errc.org/article/police-brutality-against-roma-in-macedonia/1829> Date of Access: 24.05.2016, (12.06.2020).

⁵⁸ European Roma Rights Centre Concerning Macedonia, Written Comments, s. 5, <http://www.errc.org/cms/upload/file/macedonia-un-hrc-july-2014.pdf>, (12.06.2020); Ayrıca Romanların sınır kontrollerinde uğradıkları ayrımcılık yedi Roman aktivist ve Avrupa Roma Hakları Merkezi’nin birlikte yaptıkları bir eylem sonucunda belgelenmiştir. Aktivistler yurtdışına çıkarılarken kendileriyle aynı özelliklere sahip Sırp ve Bulgarlara gümrüklerde herhangi bir zorluk çıkarılmadığını kendilerinin kişisel bilgilerinin ise kayıt altına alındığını bildirmişlerdir. Hatta bu ayrımcılığın belgelenmesi Üsküp Asliye Mahkemesi ve Temyiz Mahkemesi’ne kanıt olarak sunulduğu vakit mahkeme Romanların etnik kökenleri dolayısıyla ayrımcılığa maruz kaldıklarına dair karar almıştır (<http://www.errc.org/news/roma-resistance-end-ethnic-profiling--travel-bans-in-macedonia>, 12.06.2020).

Sonuç

Balkan coğrafyası hem dilsel ve etnik, hem de dinsel açıdan tam bir “yamalı bohça” görünümü vermektedir. Bu kadar parçalı yapı Balkanlar’ın nispeten yeni ülkelerinin gelişmeleri önündeki en önemli engeli oluşturmaktadır. Diğer yandan Balkan ülkelerinin demokrasilerinin gelişimi, azınlık haklarının teminat altına alınmasından geçmektedir. Bu durum Kuzey Makedonya Cumhuriyeti vatandaşı Romanlar için de geçerlidir. Her ne kadar bu ülkede azınlık hakları gerek uluslararası anlaşmalar gerekse ulusal anayasa ve yasalar tarafından güvence altına alınmış olsa da uygulamada birçok sorunla karşılaşmaktadır. Örneğin ayrımcılığı korumak amacıyla oluşturulmuş olan mevcut yasalar da yetersiz kalmaktadır.

Makedonya’da Romanlar, çeşitli sivil toplum örgütleri ve siyasi partiler kurarak örgütlenseler de ülke siyaseti üzerinde yeterince etkili olamamaktadırlar. Ülke genelinde yaşanan ayrımcılık ise bunun üzerine adeta tuz biber ekmektedir. Yukarıdaki çözümlemede görüldüğü üzere Romanlar diğer azınlıklara göre ayrımcılığa daha fazla maruz kalan etnik topluluktur. Diğer yandan ekonomik yetersizlikler Makedonyalı Romanlar için diğer alanlarda başarısız olmalarını tetiklemektedir. Zorunlu eğitimi tamamlayamama, elverişsiz koşullarda ikamet etme, sağlık hizmetlerinden gerektiği gibi faydalanamama ve pejoratif toplumsal algı nedeniyle sistematik olarak ayrımcılık ve şiddete maruz kalma gibi olguların temelinde hiç kuşkusuz ekonomik sorunlar yatmaktadır.

Not: Makedonca bazı metinlerin Türkçeye çevrilmesi ve kavramların netleştirilmesinde yardımcı olan eski öğrencim Ercan Türkoğlu’na teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

“North Macedonia Takes Important First Step Towards Ending Statelessness”, <http://www.errc.org/news/north-macedonia-takes-important-first-step-towards-ending-statelessness>, (12.06.2020).

Andrea Spítálszky, “Roma in the Republic of Macedonia: Challenges and Inequalities in Housing, Education and Health”, https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2018/11/MRG_Brief_Mac_ENG_Nov18.pdf, (12.06.2020).

Bilyana P. Netkova, “Makedonya Anayasasına Göre Milliyetlerin Durum ve Hakları”, Çev. Erol Tufan, Bilyana_P._NETKOVA_MAKEDONYA_CUMHURİYETI.pdf, (12.06.2020).

Constitution of the Republic of Macedonia, https://www.sobranie.mk/the-constitution-of-the-republic-of-macedonia-ns_article-constitution-of-the-republic-of-north-macedonia.nspix, (12.06.2020).

Çiğdem Aydın Koyuncu, Samet Yılmaz, “Makedonya’daki İstikrarın Sürdürülebilirliğinin Ohrid Çerçeve Anlaşması Bağlamında Analizi”, International Journal of Social Inquiry, Volume 11, Issue 1, 2018.

Dimitar Bechev, Historical Dictionary of the Republic of Macedonia, Lanham, Maryland, The Scarecrow Press, 2009.

Eben Friedman, “Political Integration of the Romani Minority in Postcommunist Macedonia”, Southeast European Politics, Vol. III, No. 2-3 November 2002.

Enrolled Students in Postgraduate Studies, 2018- 2019, [http://www.stat.gov.mk/publikacii/2020/2.4.19.05%20\(911\)_za%20WEB.pdf](http://www.stat.gov.mk/publikacii/2020/2.4.19.05%20(911)_za%20WEB.pdf), (12.06.2020).

European Commission, Commission Staff Working Document, North Macedonia 2019 Report, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/08f50dd7-8221-11e9-9f05-01aa75ed71a1/language-en/format-xhtml>, (12.06.2020).

European Roma Rights Centre Concerning Macedonia, Written Comments, <http://www.errc.org/cms/upload/file/macedonia-un-hrc-july-2014.pdf>, (12.06.2020).

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/185/36/PDF/G1318536.pdf?OpenElement>, (12.06.2020).

<http://ombudsman.mk/upload/Godisni%20izvestai/GI-2017/GI-2017-Ang.pdf>. p. 140, (12.06.2020).

<http://www.errc.org/cms/upload/file/macedonia-un-hrc-july-2014.pdf>, (12.06.2020).

<http://www.errc.org/news/roma-resistance-end-ethnic-profiling--travel-bans-in-macedonia>, (12.06.2020).

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a9332>, (12.06.2020).

https://www.rafajlovski.com.mk/vesti-2020-ns_article-nov-iznos-na-minimalna-plata-za-period-april-2020-mart-2021-godina.nspix, (11.06.2020).

https://www.sobranie.mk/party-for-the-total-emancipation-of-roma-16-20-ns_article-samka-ibraimoski-16-en.nspix, (12.06.2020).

https://www.sobranie.mk/roma-alliance-of-macedonia-16-en-ns_article-amdi-bajram-16-en.nspix, (12.06.2020).

Hugh Poulton, Who Are The Macedonians?, London, Hurst and Company, 2000.

Igor Micevski, Snezana Trpevska and Zaneta Trajkoska, “Media and The Non-Majority Communities in Macedonia: Poor Resources, Low Professional Standards and Ethno-Political Clientelism”, https://www.academia.edu/4103666/Media_and_the_non-majority_communities_in_Macedonia_poor_resources_low_professional_standards_and_ethno-political_clientelism, (12.06.2020).

Inkluzija na deca Romi vo javni predučilišni ustanovi (detski gradinki) (Roman Çocuklarının Anaokuluna Dâhil Edilmesi), <http://mtsp.gov.mk/inkluzija-na-deca-romi-vo-detski-gradinki.nspix>, (12.06.2020).

İlyas Sözen, Fatih Çam, Volkan Önge “Avrupa Birliği Göç İlişkileri: Makedonya Odaklı Bir Analiz”, International Conference On Eurasian Economies 2014, <http://www.avekon.org/papers/1033.pdf>, (12.06.2020).

Jeton Shasivari, “The Past and The Present of the Constitutional Systems of The Republic of Macedonia in Terms of The Position of Albanians”, European Scientific Journal, June 2013, Vol.9, No.17 ISSN: 1857 – 7881.

Marina Tuneva, Makedonya Cumhuriyeti'nde Medya Alanında Etnik Topluluklar Hakkında Bildirimler ve Haklarının Analizi, OSKE, 2013, s. 17-19. <http://aopz.gov.mk/wp-content/uploads/2015/01/Analiza-tr.pdf>, (12.06.2020).

Mehmet Dalkılıç, “2001 Ohri Çerçeve Anlaşması Sonrası Makedonya’da Sürdürülebilir Etnik Barış Ve Politik Bütünlük Sağlanması Bağlamında Türkiye’nin Rolü”, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 1, 2018.

Official Gazette of the Republic of Macedonia, no. 127/2010, <https://www.refworld.org/pdfid/5aa12ad47.pdf>, (12.06.2020).

Ohri Framework Agreement, “N 4: Non-Discrimination and Equitable Representation”, s. 2, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/framework_agreement_ohrid_130801_en.pdf, (12.06.2020).

OSF, REF and UNICEF, Roma Early Childhood Inclusion, 2012, p. 24, <https://www.reyn.eu/wp-content/uploads/2017/11/RECI-Overview-final-WEB.pdf>, (12.06.2020).

Progress Report 2014, [https://www.rcc.int/romaintegration2020/romadecadefold//decade%20implementation/3.%20decade%20progress%20reports/7%20Roma%20Decade%20Progress%20Reports%202014/Roma%20Decade%20Progress%20Report_Former%20Yugoslav%20Republic%20of%20Macedonia%20\(2014\).pdf](https://www.rcc.int/romaintegration2020/romadecadefold//decade%20implementation/3.%20decade%20progress%20reports/7%20Roma%20Decade%20Progress%20Reports%202014/Roma%20Decade%20Progress%20Report_Former%20Yugoslav%20Republic%20of%20Macedonia%20(2014).pdf), (12.06.2020).

Republic of Macedonia Ministry of Labor and Social Policy, <http://mtsp.gov.mk/akcija-za-evidencija-na-lica-vo-maticna-kniga-na-rodenite.nspix>, (12.06.2020).

Roma Education Fund, 2014 Annual Report, http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/ref_annual_2014_web_singlepages-mod.pdf, (10.11.2015).

Roma Health Scholarship Program, <http://www.slideshare.net/ddoghi/roma-health-scholarship-program-macedonia-photobook>, (12.06.2020).

Sreten Kotsevski, Yerel Seviyede Etnik Topluluklar Hakları Gerçekleşmesi ve Korunması - Deneyimler ve Öneriler-, OSCE, 2014, s. 8, <http://aopz.gov.mk/wp-content/uploads/2015/01/Ostvaruvanje-i-zastita-tr.pdf>, (12.06.2020).

The Republic of Macedonia Education Strategy For 2018-2025 and Action Plan, p. 28, file:///C:/Users/user/Downloads/Makedonya%20E%C4%9Fitim%20Sistemi%20%C4%B0NG%C4%B0L%C4%B0ZCE.pdf, (12.06.2020).

The Wall of Anti-Gypsyism, <https://crd.org/wp-content/uploads/2018/02/The-Wall-of-Anti-Gypsyism-%E2%80%93-Roma-in-Macedonia-Eng.pdf>, (12.06.2020).

Görüşme Yapılan Kişiler

Roman sivil toplum örgütü Svetla İdnina Bright Future Başkanı Mustafa Saidova ile Koçani’de Mayıs 2016’da yapılan kişisel görüşme.

Roman sivil toplum örgütü Svetla İdnina Bright Future üyesi Manuela Saidova ile Koçani’de Mayıs 2016’da yapılan kişisel görüşme.

Kocani Belediyesi Hukuk Danışmanı Jlcn Necipov ile Koçani’de Mayıs 2016’da yapılan kişisel görüşme.

Siyaset Bilimci ve Roman Aktivist Elvis Memeti ile Üsküp’te Mayıs 2016’da yapılan kişisel görüşme.

Roman sivil toplum örgütü Roma Resource Center’ın Başkanı Fatima Osmanovska Kundevska (2020 itibarıyla Şehir Meclisi Üyesi) ile Üsküp’te Mayıs 2016’da yapılan kişisel görüşme.